

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ДІТЕЙ

Виконання рішень суду є надзвичайно значимим у захисті прав і законних інтересів громадян. У науковій юридичній літературі протягом тривалого часу точиться дискусія з приводу природи й сутності виконавчого провадження. Б.М. Юрков стверджував, що виконавчість – це насамперед гарантована можливість реалізації висновків, установлених судовим рішенням, яка включає як добровільне, так і примусове виконання [17, с. 57]. М.А. Гурвич назвав виконання судових рішень завершальною стадією цивільного процесу [11, с. 281, 282]. Таку точку зору підтримували й інші процесуалісти, вважаючи виконання судових постанов найважливішою стадією цивільного процесу, в якій реалізуються права сторін, підтверджені судовою постановою [12, с. 302]. М.К. Юков, навпаки, дійшов висновку про те, що виконавче провадження не є завершальною стадією цивільного судочинства, а норми права, які регулюють цей вид судочинства, складають самостійну комплексну галузь права – виконавче право [16, с. 18, 19]. Із цією думкою погоджуються й інші науковці, обґрунтовуючи позицію щодо самостійності виконавчого провадження наявністю особливого предмета й методу правового регулювання [14, с. 227, 228].

Незалежно від того, якої точки зору дотримувалися дослідники, вивчаючи проблеми виконавчого провадження, всі вони вбачали наявність в останньому відповідних стадій. Так, І.М. Зайцев переконував, що воно складається з 4-х стадій: (а) початок виконавчого провадження, (б) застосування до боржника встановлених законом примусових заходів, (в) реальне відновлення порушеного суб'єктивного права, (г) завершення цього провадження [5, с. 121]. І.В. Решетнікова поділяє його на 3 стадії: (а) порушення й підготовка до безпосереднього виконання, (б) здійснення виконавчого провадження, в) його закінчення [9, с. 109]. На думку В.І. Тertiшнікова, виконавче провадження складається з таких стадій, як (а) порушення провадження, (б) добровільне виконання і (в) виконання примусове [13, с. 252]. Він також відзначає, що провадження виконавче є одним з обов'язкових видів проваджень [3, с. 346].

Позиція стосовно самостійності виконавчого провадження може бути обґрунтована наступним: по-перше, виконання судових рішень здійснюється органами, які входять до системи виконавчої влади, а не судової і які крім іншого становлять єдину систему й мають відповідну субординаційну підпорядкованість; по-друге, примусовому виконанню підлягають рішення не тільки суду, а й інших органів; по-третє, суб'єктами правовідносин у виконавчому провадженні є сторони та інші учасники виконавчого провадження, з одного боку, і державний виконавець – з другого, тоді як обов'язковим учасником цивільних процесуальних правовідносин виступає суд.

Однак виконавче провадження прямо визначено як завершальна стадія судового провадження у ст. 1 Закону України “Про виконавче провадження” (далі – Закон) [2; 1999. – № 24. – Ст. 207] (згідно зі змінами, внесеними Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про виконавче провадження” та деяких інших законодавчих актів щодо виконання судових рішень” № 3541 – IV від 15 березня 2006 р.[2; 2006. – № 35. – Ст. 296]). Такий підхід до виконання судових рішень пов’язано з позицією Європейського суду з прав людини, яка знайшла своє відбиття також у справі “Продан проти Молдови” [10, с. 81]. Незалежно визначення місця виконання в структурі цивільного процесу законодавець надав суду широкі повноваження у розв’язанні низки питань, пов’язаних з виконанням судових рішень із цивільних справ, а також з контролем за їх виконанням. Зазначені питання врегульовуються розділами VI та VII ЦПК.

Стягнення аліментів має низку особливостей, обумовлених специфічним суб’єктним складом, способами виконання, визначенням розміру сум, що підлягають стягненню, розрахунком заборгованості, а також виконанням рішень іноземних судів щодо стягнення аліментів відповідно до укладених міжнародних договорів та ін. Так, сторонами у виконавчому провадженні виступають стягувач і боржник (ч. 1 ст. 11 Закону). У ч. 2 цієї ж статті зазначено, що стягувачем є фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ. З урахуванням усталеної практики виконання рішень суду про стягнення аліментів на дітей стягувачем зазвичай визначається не дитина, а особа, на ім’я якої видається виконавчий лист, тобто або один з батьків, або особа, з якою проживає дитина, або опікун (піклувальник) дитини. Такий порядок вбачається не зовсім правильним, тому що аліментотримувачем є дитина, саме її право на утримання захищає держава у примусовому порядку. Крім того, якщо аліментозобов’язана особа (боржник) не змінюється, а дитина передається до іншої особи, можуть виникнути певні неузгодженості. У разі вибуття однієї зі сторін державний виконавець із власної ініціативи або за заявою сторони, а також сама заінтересована сторона мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Після цього державний виконавець на підставі рішення суду виносить постанову про заміну сторони її правонаступником. Порядок заміни сторони виконавчого провадження передбачено у ст. 378 ЦПК. Проте аліментні правовідносини тісно пов’язані з особою й не допускають правонаступництва. На зазначене питання звернено увагу і в юридичній літературі, а також зроблено висновок, що в такому випадку може йтися тільки про заміну представника недієздатної особи – дитини, а не про заміну стягувача аліментів [4, с. 27].

Згідно зі ст. 18 Закону державний виконавець відкриває виконавче провадження на підставі виконавчого документа за заявою стягувача або його представника про примусове виконання, за заявою прокурора у разі представництва інтересів громадянина або держави в суді та в інших передбачених законом випадках. Але за п. 3 ст. 13 Закону прокурори не мають права бути представниками у виконавчому провадженні, крім випадків, коли вони діють як законні представники або як уповноважені особи відповідного органу, що є стороною виконавчого провадження. У ЦПК також немає норми, яка надавала б прокуророві право отримати виконавчий лист. Як свідчить практика, прокурор бере участь у справах про стягнення аліментів на дітей, коли такі вимоги заявлені одночасно з вимогами про позбавлення батьків-

ських прав. Проте відповідно до ст. 10 Закону прокурор не належить до осіб, які є учасниками виконавчого провадження, а за ст. 383 ЦПК його не віднесено до осіб, які вправі звертатися до суду зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність державних виконавців.

Однак науковці визнають прокурора особливим суб'єктом виконавчого провадження, який виступає суб'єктом не виконавчих правовідносин, а тих, що виникають у зв'язку зі здійсненням прокурорського нагляду [1, с. 57, 58]. Інші процесуалісти наголошують на праві прокурора брати участь у виконавчому провадженні лише в одній формі – ініціюванні його, але за умови, що він брав участь у такій справі в суді [15, с. 30]. Видається, що здійснення прокурорами представницької функції у виконавчому провадженні має ґрунтуватися на положенні ч. 2 ст. 45 ЦПК з урахуванням легального визначення виконавчого провадження як стадії цивільного судочинства. З огляду на положення Закону “Про внесення змін до Конституції України” № 2222-IV від 8 грудня 2004 р. [2; 2005. – № 2. – Ст. 44], яким прокуратурі повернено право нагляду за додержанням прав та свобод людини і громадянина, додержанням законів із цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами (п. 5 ст. 121 Конституції України), необхідно внести зміни до законодавства з метою конкретизації зазначеної функції прокуратури у виконавчому провадженні.

Виконавчими документами, які підлягають виконанню державною виконавчою службою, є також виконавчі написи нотаріусів. Згідно з ч. 1 ст. 181 СК батьки дитини можуть визначити способи виконання обов'язку з утримання дитини за домовленістю між собою. Закріпити таку домовленість вони можуть шляхом укладення договору про сплату аліментів на дитину, умови якого не повинні порушувати її права (ч. 1 ст. 189 СК). Такий договір має бути укладено письмово й підлягає нотаріальному посвідченню. При невиконанні батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором стягнення аліментів здійснюється не за судовим рішенням, а на підставі виконавчого напису нотаріуса органом державної виконавчої служби.

Процесуальна ініціатива за умов додержання порядку її реалізації тягне відкриття виконавчого провадження постановою державного виконавця, копія якої не пізніше наступного дня надсилається стягувачеві, боржникові й органу (посадовій особі), який видав виконавчий документ. Починаючи виконувати рішення, державний виконавець повинен пересвідчитися, чи отримана боржником ця постанова і чи здійснені ним дії, спрямовані на добровільне виконання рішення у встановлений постановою строк. Якщо боржник у встановлений строк добровільно не виконав рішення, державний виконавець невідкладно розпочинає його примусове виконання (ст. 30 Закону).

Виконання рішень про стягнення аліментів має й інші особливості. У Законі міститься спеціальна норма (ст. 74), якою передбачено порядок стягнення аліментів. Крім можливості звернення стягнення на майно боржника, якщо той не сплачує аліментів понад 3-х місяців, і при цьому не працює й не одержує інших доходів (ч. 2), названою статтею встановлено порядок визначення суми заборгованості з аліментів державним виконавцем за місцем виконання рішення, виходячи з фактичного заробітку (доходів), одержаного боржником за час, протягом якого стягнення не провадилося, або одержуваного ним на цей момент заробітку у твердій грошовій сумі чи у відсотковому відношенні. Якщо боржник у цей період не працював, забо-

ргованість визначається з урахуванням середньої заробітної плати для даної місцевості. З огляду на те, що у будь-якому випадку розмір аліментів не може бути меншим передбаченого ч. 2 ст. 182 СК, тобто 30% від прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, вбачається, що при визначенні відповідних сум необхідно брати за основу більшу величину, що надасть можливості належним виконанням судового рішення якнайкраще захистити право дитини на утримання.

При цьому слід зважати на те, що зміни до СК щодо визначення мінімального розміру аліментів були внесені відносно недавно (22 вересня 2005 р.), а до того він відповідав одному неоподаткованому мінімуму доходів громадян. Міністерство юстиції, роз'яснюючи порядок перерахування відповідних сум, відомчим листом від 13 липня 2006 р., № 25-4/458/7 зазначало, що у випадку, якщо в рішенні суду вказано, що стягненню підлягає відповідна частина всіх видів заробітку, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, то збільшення розміру аліментів можливо лише в разі винесення відповідного рішення суду. З огляду на вищевикладене, а також враховуючи, що державний виконавець діє згідно з рішенням суду, для отримання аліментів у розмірі відповідно до положень Закону України від 22 вересня 2006 N 2901-IV "Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо збільшення розміру аліментів на дітей" одержувачеві аліментів належить звернутися до суду з позовом про збільшення розміру аліментів [6]. Але пізніше теж відомчим листом від 14 грудня 2006 р., № 25/7-33-10803 Міністерством юстиції зазначений порядок визначено як такий, що не підлягає застосуванню, і вказано, що зміна законодавства в частині визначення мінімального розміру аліментів на одну дитину не є підставою для перегляду постановлених раніше судових рішень про їх стягнення [7].

З нашого погляду, в такий спосіб встановлено обов'язок державних виконавців самостійно перераховувати розмір аліментів, які повинні стягуватися з боржника, без звернення до суду, й використовувати в розрахунку суму, визначену ч. 2 ст. 182 СК. Відповідно до ч. 1 ст. 62 Закону України "Про Державний бюджет України на 2007 рік" № 489-V від 19 грудня 2006 р. [2; 2007. – № 7-8. – Ст. 66] розмір прожиткового мінімуму для дитини віком до 6-ти років становить: з 1 квітня 2007 р. – 442 грн., з 1 жовтня – 450 грн.; для дитини віком 6 – 18 років: з 1 квітня – 535 грн., з 1 жовтня – 548 грн. Отже, мінімальний розмір аліментів на одну дитину віком до 6-ти років не може бути меншим ніж 132, 6 грн. з 1 квітня 2007 р., і 135 грн. – з 1 жовтня; на дитину віком 6 – 18 років з 1 квітня – 160, 5 грн., з 1 жовтня – 164, 4 грн.

Проте Міністерство юстиції не визначило дату, з якої наведений порядок перерахунку сум аліментів підлягає застосуванню. Винятком є виконання рішень суду, якими встановлено розмір аліментів у твердій грошовій сумі відповідно до ст. 184 СК. У такому випадку держава компенсує дитині різницю між фактично отримуваним розміром аліментів і 30% від прожиткового мінімуму згідно з Порядком призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, який затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р., № 189 [8; 2006. – № 8. – Ст. 446].

Практична реалізація захисту прав дітей на утримання, виконання судових рішень у справах про стягнення аліментів, незважаючи на відсутність видимих труднощів, не є надто простою й вимагає від державних виконавців суворого дотриман-

ня чинного законодавства. Адже державний виконавець зобов'язаний систематично контролювати правильність і своєчасність відрахуванням утриманих сум аліментів стягувачам, як це передбачено ч. 8 ст. 74 Закону. Саме від його чітких і рішучих дій залежить забезпечення примусового виконання свого конституційного обов'язку утримувати дітей до досягнення ними повноліття батьками, які не бажають виконувати цей обов'язок добровільно.

Список літератури: 1. Білоусов Ю.В. Виконавче провадження: Навч. посіб. – К.: Прецедент, 2005. – 192 с. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Гражданский процессуальный кодекс Украины: Науч.-практ. комментарий. – 4-е изд., доп. и перераб / Сост. Тертышников В.И. – Х.: Консум, 1999. – 416 с. 4. Демьяненко А. Рассмотрение судами дел об установлении отцовства и о взыскании алиментов на детей и других членов семьи//Соц. законность. – 1982. – № 7. – С. 25-27. 5. Зайцев И.М. Процессуальные функции гражданского судопроизводства / Под ред. А.Г. Коваленко. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 137 с. 6. Лист Міністерства юстиції від 13.07.2006 р., № 25-4/458/7 щодо виключення випадків порушення державними виконавцями норм чинного законодавства при виконанні рішень про стягнення аліментів. 7. Лист Міністерства юстиції від 14.12.2006 р., № 25/7-33-10803 щодо порядку виконання рішень суду про стягнення аліментів. 8. Офіційний вісник України. 9. Решетникова И.В. Стадии исполнительного производства: Пособ. по исп. производству для суд. приставов-исполнителей. – М.: Статут, 2000. – 298 с. 10. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 3. – С. 79-82. 11. Советский гражданский процесс: Учебник / Под ред. М.А. Гурвича. – М.: Высш. шк., 1975. – 399 с. 12. Советский гражданский процесс: Учебник / Под общ. ред. С.Ю. Каца, Л.Я. Носко. – К.: Вища шк., 1982. – 423 с.; 13. Тертышников В.И. Гражданский процесс Украины (лекции): Учеб. пособ. – Х.: Изд. СПД ФЛ Вапнярчук Н.М., 2007. – 280 с. 14. Тертышников В.И. Основы гражданского судопроизводства Украины: Учеб. пособ. – Х.: Изд. СПД ФЛ Вапнярчук Н.М., 2006. – 256 с. 15. Тертышников В.И., Шутенко О.В. Основы исполнительного производства: Учеб. пособ. – Х.: Консум, 2004. – 124 с. 16. Юков М.К. Теоретические проблемы системы гражданского процессуального права: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Свердловск, 1982. – 28 с. 17. Юрков Б.Н. Исполнение решений по жалобам на действия административных органов // Пробл. соц. законности: Респ. межвед. науч. сб. / Отв. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Вища шк., 1982. – Вып. 10. – С. 57-60.

Надійшла до редакції 10.04.2007 р.